

Hajzer Gergő: A magyar társadalom története 1. lecke (30 perc)

BEVEZETÉS A JELENKORI MAGYAR TÁRSADALOMTÖRTÉNETI KUTATÁSOKBA: ALAPFOGALMAK, DEFINÍCIÓS NEHÉZSÉGEK

A társadalomtörténet tudománya

A társadalomtörténet diszciplínája *a történetírás hagyományából alakul ki a XX. század elején*. A korai társadalomtörténeti művek önmeghatározásaiban fő célként *a történetírás tradicionális felfogásaitól, valamint főként a politikatörténettől, diplomáciatörténettől és hadtörténettől való függetlenítést* találjuk → *negatív definíció* pl.: G. M. Trevelyan:

„történelem politika nélkül”

A társadalomtörténet témája alapján **Jürgen Kocka** 2 felfogást különített el:

1. Az első szerint a társadalomtörténet **a történetírás részterületeivel foglalkozó aldiszciplína**, Társadalmi struktúrákkal, folyamatokkal foglalkozik. A történeti valóság egy részével/szektorával foglalkozik → **szektorális értelmezés**.
2. Előzővel ellentétben a másik szemlélet **a társadalom fejlődését a történeti interpretáció kulcsának tekinti**. Összefoglaló jellegénél fogva a politika, a gazdaság, a kultúra és egyéb területek bevonásával törekszik egy adott korszak makro- és mikrotársadalmi trendjeinek értelmezésére, elemzésére.

Mit vizsgál a társadalomtörténet?

Szerteágazó kutatások jellemzik, **DE** kialakultak bizonyos *tematikai súlypontok*: lásd:

Encyclopedia of European Social History:

- A társadalmi egyenlőtlenség, társadalomszerkezet, társadalmi mobilitás;
- A család, a korcsoportok társadalomtörténete;
- Fogyasztás és szabadidő;
- Kultúra;
- Politika társadalomtörténete.

A magyar társadalomtörténet kutathatóságának problémái:

A magyar társadalomtörténet kapcsán, különös tekintettel a második világháborút követő időszakokra a helyenként *hiányos rész- és alap kutatások*, a *politikai nyomásgyakorlásra elhanyagolt vagy épp előtérbe kerülő témák*, a *módszertani problémák* voltak jellemzők.

A fogalmak problémája: Hogyan írjuk le az 1944 utáni társadalmi viszonyokat?

Tág fogalom használat pl.: polgárosodás, kispolgárosodás, modernizáció, rendszerváltás/változás stb.

Inkább abban van egyetértés, hogy *mit/milyen kategóriákat ne használjunk pl.:*

→ **marxi osztálykategóriák nem** alkalmazhatóak → nagylétszámú, pusztán gazdasági tőkén alapuló társadalmi osztályok helyett valójában inkább kis létszámú csoportok alakultak ki.

Politikai és ideológiai okokból gyakran változtak, leegyszerűsödtek vagy *kimaradtak bizonyos statisztikai kategóriák*, ami elhanyagolt, többször, de többféleképpen közölt méréseket eredményezett.

Milyen korszakolást kövessünk?

Nyilvánvaló, hogy a második világháborút követően a rendszerváltásig tartó időszakot *nem tekinthetjük egy korszaknak*. A politikatörténeti és társadalomtörténeti *kategóriák sem esnek egybe*, hiszen a társadalmi változások vagy megelőzik vagy követik, esetleg párhuzamosan történnek a gazdasági átalakításokkal, politikai irányváltásokkal. Két lehetőség:

Politikatörténeti korszakok:

- 1944(45)-1949: korlátozott parlamentarizmus kialakítása
- 1949-1963: klasszikus szocialista rendszer
- 1963-1981: kádári konszolidáció
- 1980-as évek: a rendszer válsága és a demokratikus átmenethez szükséges feltételek kialakulása
- 1990-es évektől: parlamentáris demokrácia

Társadalomtörténeti korszakok:

- 1944(45) - 1960-as évek végéig: a társadalom teljes körű államosítása, a korábbi társadalmi formák és szerkezetek felszámolási kísérlete
- 1960-1970 fordulójától a '80-as évek végéig: „polgárjogok nélküli” polgárosodás
- 1990-es évek: társadalmi újrendeződés

Társadalomszemléletek a második világháborút követő Magyarországról

A második világháborút követő Magyarország társadalmi változásait összegző leírások a rendszerváltást megelőzően születtek. **DE** a már fentebb említett hiányosságok és a politikai, ideológia elfogultság miatt *fenntartásokkal érdemes kezelni* az akkor mért adatokat és az ezekből fakadó társadalomszemléleteket is.

Két osztály és egy réteg:

A magyar társadalomtudományokban 1945-től kezdve, körülbelül húsz éven keresztül, a „**sztálini modell**”, másnéven a *két osztály és egy réteg* modellje uralkodott, melyben a *társadalomszerkezetet a termelőeszközhöz való viszonyhoz kötötték*. Ennek megfelelően a hatvanas évekig a magyar társadalomszerkezetet is az alábbi kategóriák alkalmazásával írták le:

1. *munkásosztály;*
 2. *szövetkezeti parasztság;*
- + *szövetséges értelmiségi réteg.*

ÉS

kisebb „maradék” kategóriákat hoztak létre pl.:

- kisiparosok;
- kulákok;
- egyéni gazdálkodó parasztság.

EZ a fajta statikus, leegyszerűsítő, kényszerkategóriákat alkalmazó társadalomkép **nem** volt alkalmas a

kor társadalomszerkezetének bemutatására:

- → *a belső tényleges differenciáltság és az ezzel együtt járó társadalmi különbségek elvesztek.*

Rétegződés

Ferge Zsuzsa: Társadalmunk rétegződése című munkájában, 1969-ben, egy a nemzetközi szociológia által is elismert módszert alkotott meg. Művében *a társadalmi kategóriákat a munka jellege alapján határozta meg.* E kategóriák **rétegek** alkották a *rétegmódellet*, mely nem kis ellenállást váltott ki a hivatalos marxista osztályelmélet követői között.

Az 1970-es évek végétől kezdődtek azok *a rétegződési vizsgálatok (Kemény, Szelényi, Kolosi), amelyek már két dimenzióban vizsgálták a társadalmi folyamatokat:*

- a központi újraelosztás
- **ÉS** a kvázipiac viszonyában.

Hankiss Elemér és szerzőtársai az 1970-es évek végétől folytattak *értékkutatások* alapján arra a következtetésre jutottak, hogy Magyarországon, a második világháborút követően különválnak az értékcsoportok, melyet a **negatív modernizáció**, *üres individualizáció* fogalmaival írtak le:

- *a magyar társadalom* értékrendje elsősorban *a szekularizáción és a közösségi értékek háttérbe szorulásán, végső soron pedig a tradicionális értékek lebontásán* azaz **negatív** adottságokon *alapul*, a racionalitás és az individualizáció szintje alacsony.

1945 és 1990 közötti társadalmi változások megragadására az egyik legelfogadottabb koncepciója az *Andorka Rudolf* által kidolgozott **felemás modernizációs** megközelítés, mely szerint a rendszerváltást megelőző időszak tendenciái az alábbiak:

- *a kemény modernizációs mutatók javulnak*
- az általános *iskolázottsági és képzettségi szint* emelkedik
- *az anyagi életkörülmények javulnak*

DE:

- az ipari szektorban tapasztalt foglalkoztatottság emelkedését **nem kísérte a szolgáltatási szektorban való emelkedés**
- **önállók számának visszaesése**
- **közösségi célú beruházások mennyiségi és minőségi visszaesése**
- **hagyományos európai értékrendtől való távolodás**
- **atomizáció, bizalmatlanság, erős tartózkodás növekedése**
- **civil szféra hiánya**

A felemás modernizáció utóbbi, **negatív aspektusai járulnak hozzá a rendszerváltáshoz.**

Szelényi Iván **megszakított polgárosodás** megközelítése abból a feltételezésből indul ki, hogy a kommunista hatalomátvétel **megszakította az 1945 után ismét kibontakozó polgárosodás folyamatát**, amihez csak a hatvanas-hetvenes évek fordulójától a második gazdaság kibontakozásával lehetett visszatérni. A folyamatot a mezőgazdaságban végbemenő parasztpolgárosodás leírására alkalmazta. A **sikeres polgárosodáshoz való visszatéréshez a megfelelő szimbolikus tőkével** (kulturális, kapcsolati és anyagi tőke) **kellett rendelkezni**, melyet rendszerint családtagjaiktól örököltek.

Ellenőrző kérdések:

1. Hogyan alakult ki a társadalomtörténet? Mely tudományokhoz kapcsolódik?
2. Melyek a főbb társadalomtörténeti kutatási kérdéskörök?
3. Milyen problémákkal küzd a magyar társadalomkutatás a huszadik század második feléből?
4. Milyen korszakolási lehetőséget ismer az 1945 utáni időszakra vonatkozóan politikatörténeti szempontból?
5. Milyen korszakolási lehetőséget ismer az 1945 utáni időszakra vonatkozóan társadalomtörténeti szempontból?
6. Milyen problémák adódtak a szocialista rendszerben alkalmazott statisztikai kategóriákkal kapcsolatban?
7. Ismertesse a két osztály egy réteg elméletet!
8. Hogyan közelítette meg Ferge Zsuzsa a magyar társadalomszerkezetet az 1960-as évek végén?
9. Mi a negatív modernizációs folyamat lényege?
10. Ismertesse a felemás modernizációs teóriát! Kinek a nevéhez fűződik?

Kötelező és ajánlott irodalom:

- Andorka Rudolf (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Bódis Zsombor – Ö. Kovács József (2006): *Bevezetés a társadalomtörténetbe*. Budapest: Osiris Kiadó
- Ferge Zsuzsa (1969): *Társadalmunk rétegződése. Elvek és tények*. Budapest: Közgazdasági és jogi.
- Hankiss Elemér – Füstös László – Manchin Róbert – Szokolczai Árpád (1982): *Kényszerpályán? A magyar társadalom értékrendszerének átalakulása 1930 és 1980 között*. Budapest: MTA Szociológiai Intézet
- Tomka Béla (2009): *Európa társadalomtörténete a 20. században*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Valuch Tibor (2001): *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Valuch Tibor (2015): *A jelenkori magyar társadalom*. Budapest: Osiris Kiadó

Támogatás:

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. A tananyag elkészítését az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.